

ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ (СТ. 147 КК УКРАЇНИ): ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВЖИВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Проблемам законодавчого вживання окремих термінів у статтях чинного Кримінального кодексу України вже не раз приділялась значна увага з боку українських науковців [1], і, як здається, не дарма, адже «терміни є словим ядром спеціальної мови і передають основну змістовну інформацію» [2]. Отже, від того, як сформульовано правову норму, яку при цьому використано термінологію, власне, і залежить доступність розуміння її – норми – тексту, правильність подальшого її тлумачення, здатність ефективно реалізовувати цілі кримінально-правової політики України.

Варто зазначити, що активне наукове обговорення окремих проблем вживаної в нормах чинного кримінального законодавства термінології в сучасній Україні має відповідне практичне втілення, зокрема у вигляді конкретних змін до статей, що містили термінологічні вади. Причому за прикладами далеко ходити не потрібно. Так, до 2001 року назва статті КК України, що розглядається, мала неправильну назву «захоплення заручників» замість належної «захоплення заручників», назва статті про відповідальність за вимагання мала неправильну назву «вимагательство» тощо. І це лише деякі граматичні порушення використаної в КК термінології, котрі хоча й не становлять суттєвих проблем, мають обов'язково усуватись. Натомість у кримінальному законі трапляються й юридичні помилки у застосуванні окремих термінів (йдеться про порушення правил юридичної техніки), і тут проблема набирає зовсім інших обертів, адже негативні наслідки таких недоліків значно серйозніші за ті, що є суто граматичними.

Згадана проблематика стосується лише однієї зі сторін законодавчого порушення правил юридичної техніки на прикладі ч. 1 ст. 147 КК України. Мова йде про недоцільне вживання при формулюванні тексту згаданої норми таких словосполучень, як «фізична особа» і «службова особа», кожне з яких складається з двох термінів. Проблема, очевидно, полягає в тому, що законодавцем під час викладу змісту диспозиції згаданої частини порушено певні логіко-граматичні правила. Як наслідок – наявна юридична неузгодженість змісту диспозиції ч. 1 ст. 147 КК України.

Отже, чинна редакція частини першої статті, що розглядається, є такою: «захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника». Як

бачимо, законодавець, формулюючи текст диспозиції, використав, зокрема, такі словосполучення: «фізична особа», «службова особа». На нашу думку, вони не можуть уживатися у такому контексті разом з низки причин.

По-перше, таке співвідношення словосполучень, що аналізуються, не є коректним, оскільки службова особа – це та сама фізична особа, але наділена певними правами та обов'язками через те, що має певне службове становище. Розмежовувати дані поняття за згаданими ознаками в рамках вивчення норми не можна, бо така диференціація не здатна функціонально розрізнити згадані словосполучення, адже і в першому, і в другому випадках розуміється саме людина як фізична істота. На нашу думку, саме це хотів показати, та й, власне, показав законодавець, диференціюючи коло об'єктів, на які може впливати злочинець, вимагаючи вчинення чи утримання від учинення певних дій, як умови звільнення заручника. Проте навіть він диференціював особу на фізичну та службову в рамках ч. 1 ст. 147 КК України – залишається відкритим питанням.

По-друге, таке співвідношення є недоцільним, оскільки, враховуючи, що і в першому, і в другому випадках йдеться не про суб'єкта злочину, а, по суті, про третю особу, наявне законодавче розмежування на фізичну особу та службову особу не впливає на загальну юридичну сутність злочину, передбаченого ч. 1 ст. 147 КК України. Інакше кажучи, таке розмежування не є ключовим, бо воно не змінює сутність кваліфікації, не впливає на соціальну оцінку діяння.

По-третє, таке співвідношення є нелогічним, бо породжує певний конфлікт, зміст якого полягає в тому, що диференціюються поняття, котрі співвідносяться як рід та вид. Беручи до уваги, що наявна законодавча диференціація цих понять не впливає на кримінально-правову оцінку злочину, передбаченого ч. 1 ст. 147 КК України, у вживанні цих понять разом немає сенсу.

На нашу думку, у рамках цієї статті замість слів «фізичної особи» та «службової особи» шляхом лексичного скорочення достатньо було б обмежитись вживанням словосполучення «іншої особи», яке в даному випадку є функціонально рівнозначним і узагальнюючим щодо обох попередніх словосполучень, і, що головне, здатне повною мірою охоплювати зміст того, що хотів сказати законодавець. Отже, використання українським законодавцем цього підходу певною мірою покращило б структурну послідовність використаної в диспозиції думки.

Зважаючи, що будь-яка правова норма становить системне поєднання багатьох термінів, вищезазначені критерії термінологічної оцінки повинні обов'язково враховуватись законодавцем при конструюванні тексту диспозицій українського кримінального закону і, зокрема, ч. 1 ст. 147 КК.

Безумовно, іноді важко дотриматись усіх термінологічних правил побудови юридичних норм, зокрема тих, що за своєю юридичною природою складаються зі специфічних, ускладнених етимологічним походженням, термінів або ж виникають через велику кількість ознак спеціального поняття, що збільшує ступінь семантичної її вмотивованості. Утім таке дотримування згодом компенсується правильним застосуванням кримінального закону, його чітким і суттєвим виглядом.

На користь головної думки, яку відстоюємо в цій статті, наведемо декілька прикладів формулювання тексту диспозицій норм про відповідальність за захоплення заручників законодавцями інших країн світу. Іншим чином застосуємо зарубіжний досвід. Наприклад, російський законодавець у ч. 1 ст. 206 КК РФ замість диференціації осіб (як це має місце в КК України), на яких може вчинюватись вплив з боку злочинця, використав, зокрема, узагальнюючий термін «громадянина», а саме: «захоплення або утримання особи як заручника, учинені з метою змушування держави, організації чи громадянина...» [3].

Подібно думці російських парламентарів, викладено відповідну частину тексту диспозиції статті про відповідальність за захоплення заручника в КК Азербайджанської Республіки (ст. 215.1), а саме: «захоплення або утримання особи як заручника, учинене з метою змушування держави, організації або громадянина...» [4].

Трохи іншу текстואльно, але схожу з тією, що відстоюємо ми, контекстуально думку зафіксовано в Кримінальному кодексі Республіки Білорусь (ч. 1 ст. 291) і Кримінальному законі Латвійської Республіки (ч. 1 ст. 154). Отже, відповідно до КК Республіки Білорусь, покаранню підлягають такі дії: «захоплення або утримання особи як заручника, поєднані з погрозою її вбивства, завдання її тілесних ушкоджень або подальшого утримання цієї особи, з метою змушування держави, міжнародної організації, юридичної чи фізичної особи або групи осіб...» [5]. Майже аналогічний текст диспозиції відтворено в Кримінальному законі Латвійської Республіки, де захоплення заручників сформульовано: «захоплення або утримання особи як заручника, поєднані з погрозою вбивства, завдання тілесних ушкоджень або подальше утримання цієї особи з метою змушення держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи або групи осіб...» [6]. Як бачимо, обидва останні законодавці певною мірою диференціювали осіб, на яких може вплинути злочинець, проте в їхньому випадку така диференціація не є порушенням правил логіки, оскільки розме-

жовуються особи, котрі мають різні сутнісні ознаки (фізична особа – людина, юридична особа – підприємство, установа, організація).

Найвдалішу, з нашої точки зору, позицію прописано в Кримінальному кодексі ФРН (§ 239 b «Захоплення заручників»). Німецький законодавець зазначив, що кримінальний відповідальності підлягає, зокрема, той «хто викрадає людину або заволодіває нею, щоб погрозою смерті або заподіянням жертві тяжкого тілесного ушкодження (§ 226), або за допомогою позбавлення волі жертви, що триває понад один тиждень, змусити третю особу...» [7]. Не піддаючи аналізу весь текст диспозиції статті про відповідальність за захоплення заручників, бо не в цьому полягає сенс даного дослідження, зазначимо лише те, що німецький законодавець, уніфікувавши коло об'єктів можливого злочинного впливу, не тільки спростив розуміння норми в цій частині, а й показав, що без зайвої диференціації можна обходитись.

Використана література:

1. Коржанський М.Й. Проблеми кримінального права: Монографія. – Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2003. – С. 155–163; Лизогуб Я.Г. Проблеми застосування юридичної техніки в тексті норми про відповідальність за торгівлю людьми // Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми: Збірка наукових праць. – К.–Х.: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2004. – С. 85–89; Див.: Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія. – К., 2003; Денисова Т.А. Торговля женщинами и детьми с целью их сексуальной эксплуатации: криминологический аспект // Правові проблеми боротьби зі злочинністю. – Х.: «Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив», 2002. – С. 15.
2. Див.: Виноградов С.И. Культура русской речи. Учебник для вузов. Под ред. проф. Л.К. Граудиной и проф. Е.Н. Ширяева. – М.: НОРМА-ИНФРА. – М., 1999.
3. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: Юрайт-Издат, 2004. – С. 115.
4. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. – Баку: Юридическая литература, 2004. – С. 124.
5. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Мн.: Тесей, 2001. – С. 189.
6. Уголовный закон Латвийской Республики. – Мн.: Тесей, 1999. – С. 93–94.
7. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2003. – С. 390.

Ярослав Лизогуб,
кандидат юридичних наук,
начальник відділу міжнародних зв'язків
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка